

REVIEW OF RESEARCH

ISSN: 2249-894X

UGC APPROVED JOURNAL NO. 48514

IMPACT FACTOR : 5.2331(UIF)

VOLUME - 7 | ISSUE - 3 | DECEMBER - 2017

भारतीय पर्यटन व्यवसायातील विविध संधी

डॉ. माने ए.एस

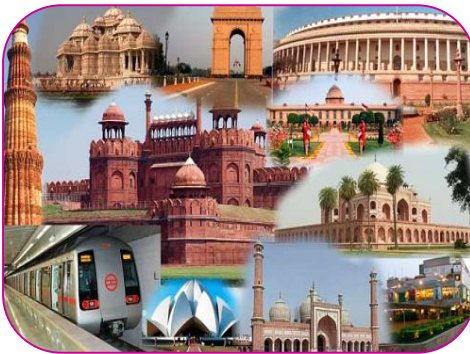
इतिहास विभाग प्रमुख , श्री संत दामाजी महाविद्यालय, मंगळवेढा, जि. सोलापूर.

प्रस्तावना:

पर्यटन आज जगातील अग्रगण्य क्षेत्र म्हणून उदयास येत आहे. भारतीय अर्थव्यवस्थेच्या सेवा क्षेत्रामध्ये पर्यटन उद्योग सर्वात मोठा भाग आहे. पर्यटन उद्योगात आर्थिक विकास, सांस्कृतिक वाढ आणि राष्ट्रीय एकत्रीकरण यांचे महत्त्वपूर्ण महत्त्व आहे. पर्यटन उद्योगाने बागकाम, हस्तकला, शेती आणि बांधकाम यासारख्या विविध क्षेत्रात विकास करण्यास मदत केली आहे. पर्यटन भारतातील दुसरे सर्वात मोठे परकीय चलन कमावणारा व्यवसाय आहे. पर्यटन उद्योग कुशल आणि अकुशल अशा दोन्ही मोठ्या संख्येने कार्यरत आहे. पर्यटन राष्ट्रीय एकत्रीकरण प्रोत्साहन देते. हे परकीय चलन उत्पन्न करते. हे सांस्कृतिक उपक्रमांना प्रोत्साहन देते. सरकारचा पर्यटन क्षेत्राविषयी असलेला व्यावसायिक आणि धोरणी दृष्टिकोन ही चांगली सुरुवात आहे, असे म्हणायला हरकत नाही. पर्यटन उद्योगासाठी असलेला हा व्यावसायिक दृष्टिकोन आणि नियोजनाची अंमलबजावणी होईल, पर्यटन उद्योगाची आंतरराष्ट्रीय बाजारपेठ विस्तारण्याच्या दृष्टीने आणि दळणवळणाची साधने मजबूत करण्याच्या दृष्टीने पाच मुख्य घटकांवर अर्थसंकल्पात लक्ष केंद्रित केले जावे. रस्ते, रेल्वे, जल वाहतूक, हवाई वाहतूक या सगळ्यांना एकत्र जोडणारी सक्षम दळणवळण आणि संपर्क व्यवस्था उभारणे, सध्याच्या कररचनेत बदल. आणखी काही देशांसाठी 'व्हिसा ऑन अरायव्हल'ची सुविधा उपलब्ध करून देणे, महिलांच्या सुरक्षेच्या दृष्टीने उपाययोजना आणि पुरेशा प्रसाधनगृहांची सोय आणि सर्वात महत्वाचे म्हणजे देशांतर्गत पर्यटन तसेच परदेशातून येणाऱ्या पर्यटकांची संख्या वाढवण्यासाठी प्रभावी विपणन प्रणालीचा विकास यावर भर दिला जाईल किंवा त्यासाठी जास्तीत जास्त निधीची तरतूद होईल, अशी अपेक्षा आहे.

परिचय

भारत उष्णकटीबंधीय देश आहे आणि त्याच्या विविध हवामान वैशिष्ट्यांसाठी प्रसिद्ध आहे. दरवर्षी मोठ्या संख्येने पर्यटकभेटी देतात. गेल्या 25 वर्षांत पर्यटन क्षेत्रात नाट्यामय वाढ झाली आहे आणि हा सर्वात उल्लेखनीय आर्थिक बदल आहे. पर्यटन क्रियाकलाप अर्थव्यवस्थेवर दीर्घकालीन सामाजिक-आर्थिक प्रभाव आहे. जागतिक आर्थिक मंच अहवालानुसार एशिया-पॅसिफिकमध्ये भारत हा 12 व्या क्रमांकाचा सर्वात आकर्षक पर्यटन स्थळ म्हणून घोषित करण्यात आले. रोजगार निर्मिती आणि आर्थिक विकासासाठी प्रचंड क्षमता असलेल्या पर्यटनला एक महत्त्वपूर्ण उद्योग म्हणून ओळखले जाते. म्हणूनच, हे राष्ट्रांचे वेगवान विकास, विशेषतः भारतासारख्या विकासशील देशांसाठी एक प्रभावी माध्यम आहे.

भारतातील पर्यटन मोहीम आणि भारतातील माहिती तंत्रज्ञान वाढीमुळे लाखो परदेशी पर्यटक आणि व्यावसायिक पर्यटकांना भारताकडे आकर्षित केले आहे. अथिती देवो भवा, म्हणजे अतिथी आपल्या देवतेप्रमाणे आहेत, असा भारतीय संस्कृतीचा उल्लेख आहे. टूरिझमच्या अभियानाची ही कॅचलाइन

देखील आहे. मंत्रालयाकडून अलीकडेच प्रसिद्ध केलेला डेटा भारतात येणा-या परदेशी पर्यटकांमध्ये उल्लेखनीय वाढ झाली आहे.

पर्यटन पर्यटकांना संस्कृती, रीतिरिवाज आणि परंपरा, भाषा आणि स्थानिक लोकांच्या राहण्याच्या पद्धतीबद्दल परिचित करण्यास मदत करते. अशा प्रकारे पर्यटन त्यांचे मन उदारतेत आणते आणि मैत्री, आंतरराष्ट्रीय समज आणि सहकार्याचे बंधन मजबूत करण्यास मदत करते.

उद्देश

1. भारतीय पर्यटन उद्योग समजून घेणे.
2. भारतीय पर्यटन संधी आणि संधी शोधण्यासाठी.

संशोधन पध्दती

या संशोधनासाठी विविध माहिती स्रोतांचा समावेश करण्यात आला आहे. वृत्तपत्रे सरकारी अहवाल, पत्रके आणि मासिके यांचे शैक्षणिक साहित्य. अभ्यासाच्या उद्देशानुसार या सर्व साधनसामग्रीचा वापर करण्यात आला आहे.

भारतीय पर्यटन

भारतातील धर्मनिरपेक्षता आणि संस्कृतीमुळे जगभरातील लोकांना आपला देश आकर्षित करतो. ऐतिहासिक स्मारके, किनारे, धार्मिक आवडीची ठिकाणे, टेकडी रिसॉर्ट इत्यादी पर्यटकांना आकर्षित करतात. प्रत्येक प्रदेश त्याच्या हस्तकला, मेळ्या, लोक नृत्य, संगीत आणि त्याचे लोक ओळखले जाते.

पर्यटन सल्लागार मंडळ भारतातील पर्यटकांच्या रहदारीस प्रोत्साहन देण्यासाठी उपाययोजनां करतो. भारतीय पर्यटन उद्योगांना आणखी विकसित करण्यास प्रामाणिक प्रयत्न केले जाऊ शकतात. पर्यटन जगातील सर्वात वेगाने वाढणार्या उद्योगांपैकी एक आहे. आपल्या देशाच्या आर्थिक विकासामध्ये ती महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावते. आशियातील लोकप्रिय पर्यटन स्थळे भारतातील एक आहे. उत्तरेकडील हिमालयी पर्वतराजीनी बाहेरील आणि तीन बाजूंनी पाणी (अरबी समुद्र, बंगालची खाडी आणि हिंद महासागर) यांनी घेरे बांधली आहेत. मोहक बॅकवॉटर, हिल स्टेजन्स आणि लँडस्केपमुळे भारत एक सुंदर देश बनतो. ऐतिहासिक स्मारके, किल्ले इ. देशाच्या भव्यतेमध्ये जोडले जातात. ते जगभरातील पर्यटकांना आकर्षित करतात. भारत एक संयुक्त संस्कृती आहे.

पर्यटन व्यवसाय व भारत सरकार

पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांचा पर्यटन उद्योगाकडे पाहण्याचा दृष्टिकोन सकारात्मक आहे आणि त्याचाच फायदा अर्थसंकल्पातून पर्यटन उद्योगाच्या विकासासाठी भरीव तरतूदी करण्यात होईल, असे वाटते. भारतातील पर्यटन उद्योग वेगाने विस्तारतो आहे मात्र, आणखी पुढे जाण्यासाठी या क्षेत्रासमोर काही मुलभूत आव्हाने आहेत. इथे पर्यटन विकासाचा विचार करताना देशांतर्गत पर्यटन, इथून परदेशात जाणारे पर्यटक आणि परदेशातून इथे येणारे पर्यटक या सर्वांचा तपशीलवार आणि स्वतंत्रपणे विचार करणे अपेक्षित आहे. भारतात जागतिक दर्जाच्या सोयीसुविधा देणाऱ्या पर्यटन स्थळांचा आणखी विकास व्हायला हवा.

भारतीय पर्यटन व्यवसायातील संधी

नवीन सरकारने पर्यटनला प्राधान्य दिले तर या क्षेत्राला प्रोत्साहन देण्यासाठी स्वागत पावले असतील. अधिक आंतरराष्ट्रीय पर्यटकांच्या अपेक्षेची अपेक्षा केली जाऊ शकते आणि ते 15 टक्के वाढू शकतात, आणि म्हणूनच केंद्रीय पर्यटन मंत्रालयाने जाहीर केलेल्या जागतिक पर्यटन कार्यक्रमाच्या एक टक्क्यांपर्यंत भारत आपली मदत करू शकेल. 2020 पर्यंत 16 दशलक्ष पर्यटकांचे लक्ष्य साध्य करण्याचा हेतू आहे. यामुळे ऑपरेटर्स, पर्यटक मार्गदर्शिका, हॉटेलधारक आणि वाहतूक करणार्यांना दौरा करण्याची संधी मिळेल. सरकारला अधिक कर गोळा करण्याची संधी देखील मिळेल. वैद्यकीय पर्यटन ही भारतासाठी एक उत्तम संधी आहे. इकोटोरिजम, निसर्ग-केंद्रित पर्यटन, इत्यादी, भारतातील विविध ठिकाणी लक्ष केंद्रित करित आहेत. मोठ्या संख्येने परदेशी पर्यटकांना, मध्यमवर्गीय ते उच्च मध्यमवर्गीय वर्गामध्ये जीवनपध्दतीत बदल करण्यासाठी आणि दुसऱ्या देशाला भेट देण्याची इच्छा असल्यामुळे, परदेशी पर्यटकांची संख्या नेहमीच वाढत आहे आणि म्हणूनच त्यांची सेवा करण्याची संधी देखील आहे.

भारताच्या अर्थव्यवस्थेत इतर देशांच्या तुलनेत प्रवास आणि पर्यटन महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावते, जीडीपीमध्ये पर्यटन क्षेत्राच्या योगदानांच्या बाबतीत भारत जगात 14 व्या क्रमांकावर आहे. पर्यटन उद्योगात थेट रोजगार आणि अप्रत्यक्षपणे किरकोळ आणि वाहतूक यासारख्या क्षेत्राद्वारे पर्यटनाद्वारे रोजगार निर्मिती होते. जेव्हा हे लोक आपले वेतन माल आणि सेवांवर खर्च करतात तेव्हा ते गुणक प्रभाव म्हणून ओळखले जातात आणि अधिक नोक-या तयार करतात. पर्यटन उद्योग लहान-मोठ्या व्यवसाय उद्योगांसाठी देखील संधी प्रदान करते, जे ग्रामीण समुदायांमध्ये विशेषतः महत्वाचे आहे आणि अतिरिक्त कर कमाई जसे की विमानतळ आणि हॉटेल कर, जे शाळांसाठी, गृहनिर्माण आणि रुग्णालयांसाठी वापरले जाऊ शकते. पर्यटन, विशेषतः निसर्ग आणि पर्यावरणामुळे वन्यजीवन आणि नैसर्गिक स्रोतांचे संरक्षण करण्यासाठी मदत करते जसे की वन्यजीव, यांना आता पर्यटन मालमत्ता म्हणून ओळखले जाते. हे प्रवेश शुल्क आणि मार्गदर्शकाच्या फीसद्वारे पशुसंवर्धन आणि समुद्री पार्क्स कायम ठेवण्यासाठी निधी तयार करण्यास देखील मदत करते. रोजगाराच्या पर्यायी स्रोत तयार करून, पर्यटन, विकसनशील राष्ट्रांमध्ये जास्त मासेमारी आणि वन्य कटाई यांसारख्या समस्या कमी करते.

निष्कर्ष

भारताचे आकारमान आणि नैसर्गिक भौगोलिक, सांस्कृतिक आणि कलात्मक विविधता पर्यटन आणि पर्यटन उद्योगासाठी प्रचंड संधी ऑफर करते आणि सरकारकडून चालविल्या जाणार्या आक्रमक मार्केटिंग उपायांना पर्यटकांच्या मदतीची अपेक्षा आहे. पायाभूत सुविधांमध्ये काही गुंतवणूक झाली आहे परंतु पायाभूत सुविधा केवळ विमानतळ, हॉटेल आणि रस्ते नाहीत. यात दूरसंचार नेटवर्क, बँका, आरोग्यसेवा इत्यादींचा समावेश आहे.

आंतरराष्ट्रीय पर्यटकांना आकर्षित करतील अशी पर्यटन स्थळे शोधून तिथे जागतिक दर्जाच्या दळणवळण सुविधा निर्माण करणे, हवाई इंधन आणि विमानतळांच्या व्यवस्थेपोटी राज्यांमध्ये आकारल्या जाणाऱ्या करामध्ये असलेली तफावत आणि एकूणच महागडा हवाई प्रवास ही पर्यटन उद्योगासमोरची मुख्य आव्हाने आहेत. त्यामुळे रस्ते, महामार्ग यांच्या विकासासाठी भरीव आर्थिक निधी उपलब्ध करून देणे, करव्यवस्थेचा पुनर्विचार करणे आवश्यक आहे. देशभरात विविध ठिकाणी विमानतळे उपलब्ध होऊ शकतील. मात्र, त्यादृष्टीने काही नियोजन नाही किंवा काहीठिकाणी बांधलेली विमानतळे कार्यान्वित करण्यात आलेली नसल्याने हवाईमार्गाने होणारी वाहतूक मर्यादित स्वरूपातील आहे. त्यात आणखी वाढ व्हायला हवी. स्वच्छ रस्ते, महामार्ग, चांगली वाहतूक व्यवस्था यांच्याबरोबरीने जास्तीत जास्त पर्यटक भेट देण्यासाठी उत्सूक होतील, असे जागतिक दर्जाच्या थीम पार्क किंवा तत्सम पर्यटन स्थळांची निर्मिती करणे आवश्यक झाले आहे.

संदर्भ

1. R.P.Das, Nageshwar Rao (2002), Journal of services Research, volume 2, number 1 (April-September, 2002)
2. Joaquin Alegre Marin, joaquin. Alegre @uib.es / jaume.garau@uib.cat, Second International Conference on Tourism Economics (Palma, 2006), International Conference of Trends, Impacts and Policies on Tourism Development (Crete, 2006).
3. Aurobindo Ganesh and Dr. Madhavi, C. 2007. Jan-June, "Impact of Tourism on Indian Economy - A Snapshot" Journal of Contemporary Research in Management, Volume-1, No.1, 2 PP. 235-240.
4. Lugosi, P. 2007. Consumer participation in commercial hospitality, International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research, Vol. 1, No. 3, pp.227-236
5. Honey, Martha and Gilpin, Raymond, Special Report, 2009, "Tourism in the Developing World - Promoting Peace and Reducing Poverty"
6. Market Research Division, Ministry of tourism, GOI, 2009 "Tourism Statistics 2008.
7. <https://www.keralatourism.org>
8. https://en.wikipedia.org/wiki/Tourism_in_India
9. <https://incredibleindia.org>
10. <https://www.tourism-of-india.com>